

ارزیابی فضاهای شهری در شهر جدید هشتگرد

نویسنده: ملیحه علی قلعه باباخانی / کارشناس ارشد شهرسازی

چکیده:

تحولات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در یک قرن اخیر در مقایسه با دوران قبل از شتاب بیشتری برخوردار است. به دنبال انقلاب صنعتی و گسترش شهرنشینی و افزایش جمعیت تغییرات شگرفی در تمام بنیانهای اجتماعی بشر پدید آمد. زندگی آپارتمانی و کوچک و کوچکتر شدن آنها، از بین رفتن عرصه‌های عمومی و نیمه خصوصی زندگی، گسترش اختلاف طبقاتی، اتلاف وقت و خستگی ناشی از انتظار در ترافیک شهری، یکسان شدن فرم بناهای شهری و کم‌رنگ شدن ارتباطات اجتماعی و... از نتایج انقلاب صنعتی است. چنین پیامدهایی موجب تهدید بنیانهای اجتماعی شد و به دنبال آن موجب بروز عکس‌العملهای متفاوتی از سوی اندیشمندان و مسولان شهری گردید. در این میان، شرایط پیش آمده مسولان حرفه شهرسازی و معماری را واداشت تا ارتقاء کیفی فضاهای شهری و باززنده سازی عرصه‌های عمومی و اجتماعی را در دستور کار خود قرار دهند.

شهرهای جدید فرصت مناسب برای ایجاد محیطی از قبل طراحی شده و ایجاد فضاهای شهری که بستر تعاملات اجتماعی باشد است. در این مقاله به ارزیابی فضاهای شهری در شهر جدید هشتگرد پرداخته شده، مسائل و مشکلات موجود شناسایی و در نهایت راهکارهایی جهت ارتقاء این فضاها در این شهر ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: فضای شهری، حیات مدنی، پویایی، سرزندگی، مرکز محله، شهر جدید هشتگرد

مقدمه:

به دنبال داشته است.

همانطور که ملاحظه می‌شود از عدم شکل‌گیری فضاهای شهری مطلوب و ناکارآمدی فضاهای موجود در شهرها انتقاد شده است. پدیده "بحران شهری" نه تنها در غرب بلکه در کشور ما به دنبال تقلیدهای کورکورانه از آثار غربی و عدم مشارکت مردم در اداره شهرها، ماهیت عرصه‌های جمعی و عمومی کم‌رنگ شده است. شهرهای جدید که به دنبال مشکلات کلان شهرها و با یک برنامه از پیش اندیشیده شده شکل گرفته‌اند فرصت مناسبی برای ایجاد مجدد فضاهای شهری که بستر حیات مدنی باشد است. ولی به نظر می‌رسد چنین عرصه‌های عمومی در چنین شهرهایی شکل نگرفته است.

مبانی نظری موضوع (فضای شهری):

مفاهیم و تعاریفی که در ارتباط با موضوع فضای شهری موجود است بسیار متنوع است. در طول تاریخ فضای شهری دارای مفاهیم مختلف که نشئت گرفته از تغییر مفهوم شهر است بوده است. در یک تقسیم بندی کلی می‌توان تعاریف مربوط به فضای شهری را در دو دسته کلی تقسیم بندی نمود. دسته اول نظریاتی است که بیشتر به جنبه کالبدی و فیزیکی فضای شهری معطوف است و دسته دوم

موضوع ایجاد، توسعه و تقویت فضاهای شهری مناسب، فعال و پویا همواره در صدر کار برنامه ریزان و طراحان شهری قرار داشته است. سابقه تاریخی توجه به فضاهای شهری به عهد باستان می‌رسد. در دوران باستان فضاهای شهری هم دارای جنبه‌های زیباشناسی و هم بستر حیات اجتماعی ساکنین آن بوده است. به دنبال فرآیند صنعتی شدن، رشد شتابان جمعیت، تحولات اقتصادی - سیاسی و فرهنگی و... وجود حیات اجتماعی و حیات مدنی در فضاهای شهری کم‌رنگ شده و امروزه با پدیده‌ای به نام بحران شهری مواجه هستیم که انسان با محیط زندگی خود بیگانه است و فضا تبدیل به یک فضای بی هویت شده است. بروز چنین اتفاقاتی، موجب بروز عکس‌العملهای متفاوت از سوی نویسندگان، اندیشمندان و نظریه پردازان گردید. آقای کوین لینچ در کتاب تئوری شکل شهر بیان می‌دارد: "امروزه همه این احساس عمومی را دارند که اغلب مناطق شهری نامطلوب و نامناسبند. یعنی محلهایی هستند ناراحت، زشت، گیج‌کننده و بی هویت." خانم جین جیکوبز با انتقاد از مکتب مدرنیسم معتقد است تفکیک عملکردی، تفکیک روابط و قطع ارتباطات شهری و از بین رفتن محیطهای عاطفی و اجتماعی شده و نظارت اجتماعی کم‌رنگ و ترس و از خود بیگانگی را

نظریاتی است که در آن به حیات مدنی و اجتماعی در این فضاها توجه گردیده است. در این بخش از مقاله ابتدا به تغییر مفهوم فضای شهری در طول تاریخ پرداخته می شود و در ادامه تعاریف مربوط به فضای شهری از دو جنبه فوق آورده شده است.

مفهوم فضای شهری در طول تاریخ

« فضا یک مقوله بسیار عام است. فضا تمام جهان هستی را پر می کند و ما را در تمام محل زندگی احاطه کرده است (ریچارد هدمن: ۱۳۷۰، ۶۷).

« از آنجا که تنها آگاهی از فضا منوط به فعالیت مغز نیست بلکه کلیه حواس و عواطف انسان در آن دخالت دارند، لذا برای نیل به این فضا به تمام و کمال، باید خود انسان به تمامی در آن درگیر شود.» (بیکن: ۱۳۷۶، ۱۵).

در طول تاریخ فضای شهری دارای مفاهیم مختلف که نشئت گرفته از تغییر مفهوم شهر است، بوده است. می توان ۳ دوره اصلی در ارتباط با تغییر مفهوم شهر اشاره نمود. دوره اول مربوط به همه دوران حیات بشر تا قبل از انقلاب صنعتی است. که شهر در این دوره شهری بود انداموار و ساده و مملو از حیات شهری و دارای شهریت و شهروندی.

شهر دوره دوم، شهر دوران صنعت، شهری که افق آمال و آرزوهای جامعه صنعتی، مکانی با عملکردهای چهارگانه سکونت، کار، آمد و شد و اوقات فراغت ولی بی شهریت، بی حیات شهری، بی حیات مدنی و شهری بی مفهوم.

شهر دوره سوم، شهری است که جامعه مدنی در آن استقرار می یابد. و اندیشه آن با خویشاوندی شهر آزادی، تکثر، تنوع و فراوانی ناپیدای زندگی همراه است. شهر قرن بیست و یکم به امر مشترک بین معماران، هنرمندان، فلاسفه، نویسندگان و شاعران، جامعه شناسان و اقتصاددانان و... و نیز شهروندان و ساکنان خود تبدیل گشته است. شهر سوم در آستانه پیدایی است، افق آینده باز است (حبیبی: ۱۳۸۰، ۲۲).

به دنبال تغییر مفهوم شهر، مفهوم فضای شهری نیز تغییر یافته است. در دوره اول فضای شهری هم دارای جنبه ای کالبدی و هم حیات مدنی است. در دوره دوم بیشتر به کالبد فضای شهری توجه شده و با جدا کردن فعالیت های انسان، تعاملات اجتماعی و حیات اجتماعی کمرنگ شده است.

در دوره سوم که عصر حاضر می باشد، انسان به دنبال زنده کرن فضاهای شهری همچون قبل از انقلاب صنعتی است.

فضای شهری و کالبد فیزیکی آن

همانطور که پیش تر اشاره شد بسیاری از نام آوران طراحی شهری و معماری در مورد فضای شهری با توجه به کالبد فیزیکی آن تعاریفی را ارائه داده اند. در جدول شماره ۱ به مواردی از آن اشاره گردیده است.

فضای شهری و حیات مدنی

از سالهای ۷۰ قرن بیستم میلادی به بعد، جامعه مدنی و حیات شهری به همان اندازه در جهان شمال (کشور ملی صنعتی پیشرفته) مطرح است که در جهان جنوب (کشورهای در حال توسعه) طلب می شود (حبیبی: ۱۳۸۰، ۲۲).

خانم جین جیکوبز در اولین کتابش تحت عنوان «مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی» در سال ۱۹۶۱، پایه های مدرنیسم را به شدت متزلزل نمود. جیکوبز در این کتاب از بین رفتن حیات مدنی و حیات شهری را در شهرهای امروز بیان می دارد. وی به همراه افرادی چون لئو نارد دوهل وارد مسایل روان شناسی شده و بیان می دارد محیطی عاطفی است که امکان اجتماعی بودن و رشد شخصیت فردی و اجتماعی را فراهم آورد و محیط باید به گونه ای باشند که «وجود» پرورش یابد. هانری کوکس (Henri cox) در کتاب

«شهر دنیوی» خود از حیات مدنی صحبت به میان می آورد. لوئیس مافورد در طرح مسئله مرده شهر (Necropolis) به همان اندازه از انحطاط جامعه مدنی و حیات شهر و مرگ شهر سخن می گوید که «گات کاینند» در (غروب شهرهایش) از آن یاد می کند و همگان از شهری یاد می کنند که در آن از محیط عاطفی (دوهل و... نشانی نیست. از نظارت اجتماعی اثری پید نمی شود و روابط انسانی در آن به حداقل رسیده است.

در آستانه قرن ۲۱، مسئله شهر بیش از هر زمان دیگری به جلوی صحنه باز گشته است. شهر تبلور نگرانیها و تهدیدهایی شده است که مردم سالاری معاصر با آنها روبروست. شورشهای مه ۱۹۶۸ در فرانسه و متعاقب آن در دیگر کشورها و جوامع صنعتی شورشی است علیه سرزمین های رویایی که به سراب انجامیده است.

امروز حضور انگاره جامعه مدنی در سطح افکار و اندیشه های سیاسی - فلسفی به عنوان معیار توسعه سیاسی - فلسفی جامعه مورد توجه قرار گرفته است. آنچه اهمیت حضور جامعه مدنی را توجیه می نماید، ساز و کارهای آن مبتنی بر اصول فلسفه فرا نوگرایی (پست مدرن) شامل کثرت باوری، قانون مداری، فرد باوری، ضرورت حضور جو گفتمان و... می باشد. بدین ترتیب حیات مدنی بر

جدول شماره (۱): نگاه به فضای شهری با تاکید بر کالبد فیزیکی آن

	نحوه تلقی از فضای شهری
راب کرییر	<p>۱- دو عنصر اساسی فضای شهری عبارتند از میدان و خیابان.</p> <p>۲- میدان از تجمع خانه‌ها در گرداگرد یک فضای باز بوجود می‌آید.</p> <p>۳- خیابان فرآورده اسکان پراکنده خانه هاست. خیابان بندرت به عنوان یک فضای مستقل و جدا عمل می‌کند، این فقط در مورد روستاهایی که در امتداد یک خیابان بوجود آمده است صدق می‌کند.</p> <p>۴- طبقه بندی مورفولوژیک یک فضای شهری به صورت زیر خلاصه می‌شود: سه شکل اساسی (مربع، دایره، مثلث) از عوامل مدول بندی زیر تاثیر پذیرند: زاویه دار کردن، قطعه قطعه کردن، اضافه نمودن، ادغام شدن، تداخل پیدا کردن یا آمیختن عناصر و تغییر شکل یافتن. این عوامل مدول بندی می‌تواند کلیه تیپ‌های فضایی با شکل‌های منظم و غیر منظم را بوجود آورد (کرییر: ۱۳۷۵).</p>
گوردن کالن	<p>۱- در مورد فضای شهری به جزء عناصر اصلی تشکیل دهنده آن یعنی میدان و خیابان عنصری دیگر تحت عنوان «منظر شهری» مطرح گردید.</p> <p>۲- «منظر شهری» هنر یکپارچگی بخشیدن بصری و ساختمانی به مجموعه ساختمانها خیابانها و مکانهایی است که محیط شهری را می‌سازند.</p> <p>۳- اگر ساختمانها را به دور هم جمع کنیم، در مجموع یک لذت بصری حاصل خواهد شد که از تک تک ساختمانها حاصل نخواهد شد. عابر پیاده وقتی در داخل شهر با سرعت ثابت عبور می‌کند، مناظر شهری در دسته‌ای از آشکارسازی‌ها به چشم می‌خورند که این اثر را دید پی در پی می‌نامیم. هدف اصلی دستکاری ماهرانه به عناصر شهری هستند تا اینکه تاثیر آن بر روی حواس تامین شود (کالن: ۱۳۸۲).</p>
ادموند بیکن	<p>۱- ادموند بیکن در کتاب طراحی شهرهای خود بیان می‌دارد فضاها با یکدیگر در ظرف زمان تجربه می‌شود و به این ترتیب فضاهایی متمایز برای فعالیت‌های متفاوت شکل می‌یابند. در این صورت این فعالیت‌ها به نحوی به هم پیوند می‌خورند که محتوای عاطفی آن کنش خاص در حیات شهری و شهروندی را تقویت می‌نماید.</p> <p>۲- ادموند بیکن همچنین به حضور عوامل و عناصر زیباشناختی، روانی و عاطفی و به طور کلی موارد متعددی مانند آگاهی فضایی، مفهوم فضا، فضا و زمان، طبیعت، جوهر طراحی، ادراک، نظم و نظم نوین، فضاهای مرتبط و ضوح، تقابل و تعادل، وزن و هماهنگی را در ادوار تاریخی بیان می‌دارد که همه به جنبه‌های فیزیکی شهری مربوط می‌گردد (بیکن: ۱۳۷۶).</p>
زوکر	<p>۱- درباره اینکه فضای شهری چیست، زوکر اعتقاد دارد که ساختاری است سازمان یافته، آراسته و واجد نظم، به صورت کالبدی برای فعالیت‌های انسانی که بر قواعد معین و روشنی استوار است این نکته درخور توجه است که هر گونه فضایی را در شهر نمی‌توان فضای شهری دانست، بلکه ارتباطات ویژه بصری و حرکتی در فضایی با خصوصیات ویژه، لازمه فضای شهری است، و در غیر این صورت حفره‌ای بیش میان ساختمانها نخواهیم داشت (توسلی: ۱۳۷۱).</p>
رایسکین	<p>رایسکین در سال ۱۹۵۴ میلادی با تحقیق در باره ملاحظات روحی و جسمانی در معماری به مسایل ناملموس متعددی مانند وحدت، مقیاس، وزن «ریتیم»، اصالت، تناسب، تسلسل، ترکیب پرداخت که ورای جوانب دیگری از قبیل بعد، وزن و فشار قرار دارند. که تمامی موارد مذکور به جنبه‌های فیزیکی فضای شهری مربوط می‌شود.</p>
کوبین لینچ	<p>وی در سال ۱۹۶۰ میلادی، با بررسی ارزش‌های دید و منظر شهری، نظریات نوینی را پایه نهاد. مطالعات اولیه وی به کشف مفهوم تصور یعنی به تاثیر متقابل شکل کالبدی و ادراک مردم از این شکل نایل آمد. وی به آن جنبه از خصوصیات بصری پرداخت که بر ادراک ذهنی می‌نهد. او به وجود عواملی در شهر پی برد که موجب تصویر ذهنی می‌شدند و آنها را به صورت راه، لبه، گره، محله و نشانه دسته بندی کرد و بدین ترتیب نظرش نقش جهت دهنده‌ای در بررسی‌های کالبدی پیدا کرد. جوهر قواعد پیشنهادی وی برای طراحی شهری در خوانایی به معنی یافتن تصویر روشنی از شهر نهفته است. از این طریق ناظر اجزای شهر را آسانتر می‌شناسد. پیوستگی و انسجام را در ساختار شهری کمک می‌کند و با نمایانی یعنی ادراک ناظر در حرکت و تجربه او در شهر همراه است. او در تحقیقات گسترده تری در سال ۱۹۸۱ میلادی به بیان رابطه ارزش‌های انسانی و شکل کالبدی و دیدگاههایی که می‌تواند به ایجاد ساختارهای کالبدی مطلوب بیانجامد، پرداخت و پنج جنبه اساسی را به مثابه معیار طراحی در نظر گرفت که عبارتند از نشاط و سرزندگی، احساس (معنی)، سازگاری، دسترس، کنترل و دو جنبه دیگر به مفهوم ما و رای معیار یکی کار آرایی و دیگری عدالت (توسلی: ۱۳۷۱).</p>
راج ترانسیک	<p>۱- ترانسیک در دهه هشتاد (۱۹۸۶) دیدگاه‌های پیشگامان طراحی شهری را در سه نظریه دسته بندی می‌کند و سپس مجموعه آن‌ها را در نظریه‌ای منسجم بیان می‌نماید. این سه نظریه عبارتند از: نظریه شکل - زمینه (توده و فضا)، نظریه اتصال (پیوستگی) و نظریه مکان (توسلی: ۱۳۷۱).</p>
کریستوف الکساندر و همکارانش	<p>یکی از کارهایی که در دهه هشتاد (۱۹۸۷) صورت گرفت توسط الکساندر و همکارانش بود که جوهر نظریه آنها دستیابی به مجموعه‌ای منسجم، و یک کل در توسعه‌های شهری است. در کتاب آنان ضرورت وجود چند قاعده که بتواند فرآیند کلی خود به خود و به صورت طبیعی بر اساس حرکت و اقدام مردم ایجاد شود را انتظام بخشید، مطرح شده است. قواعدی که منطبق با نیازهای واقعی محیط انسانی می‌باشد. آنان بحث شهرهای قدیمی را پیش کشیده‌اند که چگونه به صورت یک کل مطلوب شکل گرفته‌اند و همه اجزاء آن در ایجاد کل سهیمند و این چیزی است که شهرهای امروز فاقد آنند (توسلی: ۱۳۷۱).</p>

منبع: نگارنده

مبنای عرصه عمومی قرار دارد و بنیادی تری مفهوم جامعه مدنی وجود عرصه‌های عمومی حائل میان فرد و حکومت است که امکان اجتماع، برخوردهای رودررو، کنش متقابل، برخورد آراء و اندیشه‌ها و اجماع، در اختیار انسانها قرار می‌گیرد. ایجاد فضاهای شهری، پاسخ گوئی به نیاز در برقراری روابط اجتماعی است. فضاهایی که از نظر روانی - عاطفی فعال بوده و امکانات ارتباطات چهره به چهره انسانی در درون اجتماع شهری را فراهم می‌آورد (حبیبی: ۱۳۸۰، ب، ۲۲).

همانطور که اشاره شد در دهه‌های اخیر نبود حیات مدنی و روابط در فضاهای شهری موضوع بحث نظریه پردازان شهری بوده است و بیشتر به اهمیت حیات مدنی در فضاهای شهری امروز تاکید دارند تا مسائل کالبدی آن.

حیات مدنی که ترکیبی است از تجربه آسایش و ایمنی شهری، در مجموعه برخوردها، روابط مدنی رودرروی مردم با محیط پیرامون و با یکدیگر و با تجربه تاریخی آنها، در ارتباط با (یا به عبارتی مظروف) فضای شهری را شکل می‌گیرد.

آسایش ناشی از تماسهایی است که لذت بخش است و مایه خشنودی. ایمنی ناشی از نظارت اجتماعی مستمر در فضاهای شهری است بدین ترتیب آسودگی و ایمنی به عنوان ۲ عامل اساسی حیات شهری تلقی می‌گردند و حضور این ۲ عامل سبب ایجاد تجربه‌های دوست داشتن و انباشت خاطره‌های ذهنی می‌گردد. اینگونه مکانها را می‌توان محیط دلپذیر نامید که جایی جزء محیط فرهنگی نیست که در آن رفتارهای اجتماعی و هنجاریهای عمومی شکل می‌گیرد. نتیجه می‌توان گرفت که اولین و مهمترین گام در راستای دستیابی به حیات مدنی مثبت تقویت عرصه‌های عمومی یابد عبارتی پرداختن به فضای عمومی شهری است (ایرانمنش: ۱۳۸۲، ۵۶).

فضای شهری بستری است که حیات مدنی در آن جریان می‌یابد، واقعه‌ها و حادثه‌ها رخ می‌دهند، واقعه‌ها و حادثه‌هایی که حیات مدنی را به حیات واقعه‌ای تبدیل کرده و سبب می‌گردند تا خاطره شکل گیرد و ذهن محل انباشت خاطره‌ها گردد. خاطره هیچگاه بی واقعه در خیال نقش نمی‌بندد و آن زمان که واقعه یا حادثه پایان می‌پذیرد و روزها و سالهای از آن می‌گذرد، آنچه در ذهن باقی می‌ماند. فضایی است که واقعه یا حادثه در آن رخ داده است. فضایی خالی از ماده ولی مملو از صورت (حبیبی: ۱۳۷۸).

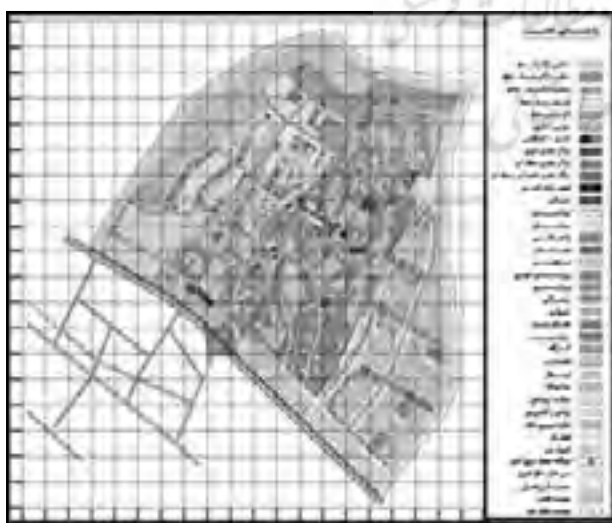
رابطه میان فضای شهری و شکل‌های حیات مدنی قدمتی به درازای تاریخ شهری دارد. رابطه میان استفاده از ساختمانها و حضور افراد در فضای شهری، رابطه میان کیفیت هنری معماری و توجه و علاقه

شهروندان به محیط خود، رابطه میان شکل مکانهای عمومی شهر و آرامش و آسایش شهروندان و ... همه عمری تاریخی دارند. حضور حیات مدنی از مجموعه برخوردها، روابط رودرروی مردم با محیط با محیط پیرامونی، با یکدیگر و با تجربه تاریخی آنها در ارتباط با فضای شهری شکل می‌گیرد، حیاتی که سبب می‌گردد شهر همچون موجودی زنده در گفتگوی چند سویه با ساکنان و با بینندگانش قرار گیرد. این گفتگوی خلاق بین شهروندان و شهر به نظارت اجتماعی مستمر در فضاهای شهری، می‌برد و آسودگی و ایمنی ناشی از این نظارت به عنوان ۲ عامل اساسی شهری رخساره می‌نمایند. حضور این ۲ عامل سبب می‌شود که جامعه مدنی در مفهوم مشارکت و نظارت آن شکل بگیرد و تجربه‌های اجتماعی شهری در مقیاس‌های متفاوت صورت پذیرد (حبیبی: ۱۳۸۰، الف، ۱۲).

بنابراین تا زمانی که روحیه دمکراتیک و مدنی در تمام فعالیتها و آمیختگی روابط انسانی در فضای عمومی تبلور نیابد و مردم فرصتی برای بیان خویش در فضا نیابند به رغم جوانب زیباشناختی هنوز فضای شهری خلق نشده است زیرا فرم فضا نیز صورت خارجی و تجلی نگرش‌ها، گرایش‌ها و باورهای عالی و مدنی انسانهاست می‌تواند قالب بندی خاصی نداشته باشد (پارسی: ۱۳۸۱، ۴۵).

قلمرو تحقیق

مکان مورد ارزیابی فضاهای شهری واقع در فاز ۱ شهر جدید هشتگرد می‌باشد. شهر جدید هشتگرد با مساحتی حدود ۴۰۰۰ هزار هکتار در ۲۵ کیلومتری کرج و ۶۵ کیلومتری غرب تهران در قسمت شمالی اتوبان کرج - قزوین قرار دارد.

تصویر شماره (۱): موقعیت فاز ۱ شهر جدید هشتگرد

درخت و با چشم اندازه‌های طبیعی مناسب.
 ۳- طرح جامع شهر جدید هشتگرد، صفحه ۱۷۷، بند ۱۱.
 سازماندهی فضا در جهت تامین منافع جمعی و حداکثر نموده
 فضاهای کاربری جمعی و حفظ بهترین فضاهای کاربری
 جمعی.

در طرح آماده سازی ۲۰۰ هکتاری فاز ۱، تا حدودی به موارد بالا
 پرداخته شده است در بخش طراحی، طرح آماده سازی بحث سلسله
 مراتب فضائی شهری مطرح گردیده است. در حقیقت در طرح در
 قالب سلسله مراتب تقسیمات کالبدی و مراکز که برای هر مرتبه
 قائل شده‌اند، فضای شهری را مطرح کرده‌اند.
 لازم به ذکر است تنها در صورتی که مراکز واحد همسایگی، محلات،
 ناحیه‌ها و شهر می‌تواند فضای شهری تلقی گردد که به مقوله حیات
 مدنی و پویایی و سرزندگی مراکز توجه شود و در طراحی این فضا
 مواردی که بتواند به این پویایی و سرزندگی کمک کند لحاظ گردد.

بررسی نظرات مشاورین ارائه دهنده طرح در ارتباط با مقوله فضای شهری

به منظور آگاهی بیشتر از اهداف ارائه شده برای شهر جدید هشتگرد
 و میزان توجه مسئولان ارائه دهنده طرح مبنی بر ایجاد فضاهای
 شهری مطلوب، مصاحبه‌ای با خانم دکتر گیتی اعتماد در این زمینه
 صورت گرفت و نتایج زیر حاصل گردید:

۱- فضای شهری در غالب یک کاربری مجزا در طرح شهر جدید
 هشتگرد ارائه نگردیده است.

۲- در طرح آماده سازی فاز ۱ که توسط همین مشاور تهیه
 گردیده، سلسله مراتب فضائی شهری در غالب سلسله مراتب
 تقسیمات شهری مرسوم، ارائه گردیده، و در حقیقت مراکز
 هریک از تقسیمات شهری را با عنوان فضای شهری ارائه
 داده‌اند.

۳- مرکز واحد همسایگی حول یک فضای پارک مانند می‌باشد و
 حکم فضای شهری در کوچکترین مقیاس می‌باشد. (با تعاریف
 ارائه شده برای فضای شهری، می‌توان ادعان داشت که چنین
 فضایی، فضای شهری نیست. زیرا یک خصوصیت ممتاز فضای
 شهری، پویایی و سرزندگی و وجود تعاملات اجتماعی در آن
 است در حالی که پارک مکانی است که مردم اغلب برای خلوت به
 آن مراجعه می‌کنند).

۴- مرکز محلات همان شاخه‌های تجاری است که به مرکز
 ناحیه منتهی می‌شود. و مشاور طرح مراکز محلات و ناحیه‌ها را
 جزء فضای شهری شهر جدید هشتگرد عنوان نمود.

تصویر شماره ۲: نقشه کاربری شهر جدید هشتگرد

ماخذ: طرح و معماری، ۱۳۷۲

ارزیابی فضاهای شهری در شهر جدید هشتگرد

به منظور ارزیابی فضاهای شهری در فاز ۱ شهر جدید هشتگرد ابتدا
 به مطالعه طرح‌های ارائه شده برای شهر و سپس مصاحبه با
 مسئولین تهیه کننده طرح، مشاهدات میدانی در شهر و نظرسنجی
 از ساکنین شهر (از طریق پرسشنامه) پرداخته گردید.

طرح شهر جدید هشتگرد

با مطالعه طرح‌های ارائه شده برای شهر جدید هشتگرد مشخص
 گردید که در مطالعات راهبردی و جامع شهر جدید هشتگرد اشاراتی
 مبنی بر ایجاد فضاهای شهری در این شهر نبوده است. در بخش
 کاربری زمین برای شهر جدید هشتگرد، (همانند دیگر طرح‌های
 شهری کاربری تحت عنوان فضای شهری
 (Urban Space) وجود ندارد.

در طرح جامع شهر جدید هشتگرد به مواردی منحصر اشاره شده که
 اگر در طرح جدی تر پرداخته می‌شد می‌توانست مقدمه ای جهت
 ایجاد فضاهای شهری مطلوب در شهر جدید هشتگرد باشد در ذیل
 به آن موارد اشاره شده است.

۱- طرح جامع شهر جدید هشتگرد صفحه ۱۷۶، بند ۶: ایجاد
 فضاهای مکت و تماس بین واحدهای مسکونی برای حداکثر
 نمودن برخوردهای اجتماعی ساکنین محله.

۲- طرح جامع شهر جدید هشتگرد، صفحه ۱۷۶، بند ۸: ایجاد
 مسیرهای پیاده فرجبخش از طریق پیاده روهای پوشیده از

تصویر شماره ۴ - نمونه فضای باز در واحد همسایگی، ماخذ: نگارنده، ۱۳۸۵

تصویر شماره ۳: موقعیت مرکز محلات در نظر گرفته شده توسط مشاور در فاز ۱ شهر جدید هشتگرد

در مقیاس خرد تنها در جلوی برخی مجتمع‌های بزرگ مسکونی به عنوان نمونه برج صدف با کمی فرورفتگی و تعریف ورودی برج با پله، فضای نیمه خصوصی برای ساکنین آن ایجاد شده که گاهی برای نشستن مورد استفاده ساکنین آن قرار می‌گیرد.

تصویر شماره ۵: فضای جلوی برج صدف

در سطح محلی، بلوارهای تجاری که به یک پارک ختم می‌شوند و حکم مرکز محله را دارا می‌باشند با مشاهدات میدانی مشخص گردید که بلوارهای ارکیده و الوند تا حدودی شکل گرفته‌اند. به عنوان نمونه در بلوار ارکیده بنا به مشاهدات میدانی آنچه هدف طرح بوده اجرا نشده است با پرس و جو از کسبه محل مشخص گردید که در گذشته فضای جلوی بلوار تا حدودی توسط پسرهای جوان مورد

نتایج حاصل از مشاهدات فردی
 به منظور آگاهی از آنکه تا چه حد طرح اجرا شده در هشتگرد با گفته‌های مشاورین طرح همخوانی دارد و اینکه مردم اوقات فراغت خود را در چه مکانهایی از شهر سپری می‌کنند به مشاهدات میدانی در شهر جدید هشتگرد متوسل گشتیم.
 از جمله فضاهایی که در مقیاس خرد به عنوان فضای شهری در طرح شهر جدید هشتگرد مطرح گردیده بود، مرکز واحد همسایگی بود. با بررسی میدانی مشاهده گردید که چنین فضاهایی در حال حاضر به صورت زمین بایر است و موارد اندکی از آنها شکل گرفته، که با تعاریف ارائه شده برای فضای شهری، فضای شهری محسوب نمی‌شود زیرا هیچ‌گونه تعاملات و برخوردهای اجتماعی در آن صورت نمی‌گیرد و در ضمن چنین فضاهای بازی بیشتر حول خانه‌های ویلایی وجود دارد و هیچ‌گونه کاربری خدماتی که بتواند به پویایی این فضاها کمک کند در اطراف آن وجود ندارد.

استفاده قرار می‌گرفته ولی به دلیل فرهنگهای مختلف آنها واغتشاشاتی که در آن فضا ایجاد می‌کردند، استفاده از فضای جلویی آن به منظور نشستن برای افراد غیرکسبه ممنوع شده است و هم اکنون تعاملات اجتماعی خاصی در آن صورت نمی‌پذیرد.

در بخش انتهایی بلوار ارکیده پارکی وجود دارد که در ضلع شمال غربی آن مسجد و در ضلع شرقی آن باشگاه ورزشی و مدرسه وجود دارد. خود پارک تا حدود زیادی مورد استفاده مردم ساکن در فاز ۱ به خصوص اهالی محله اطراف می‌شود.

مراکز دیگر سلسله مراتب شهری به طور کامل شکل نگرفته است، بدین منظور به بررسی مکانهایی پرداخته شد که مردم اوقات فراغت خود را در آن سپری می‌کنند.

با پرس و جو از اهالی شهر جدید هشتگرد، بسیاری از آنها اذعان داشتند که پنج شنبه‌ها و جمعه‌ها شهر تقریباً از سکنه خالی شده و ساکنینی که وسیله نقلیه دارند روزهای تعطیل خود را در باغهای اطراف (آرادان، فشنند، کردان و...) سپری می‌کنند که نشان دهنده عدم حس تعلق مکانی ساکنین شهر جدید هشتگرد می‌باشد.

از مکانهایی که بنا به مشاهدات میدانی در شهر جدید هشتگرد مورد استفاده اهالی آن قرار می‌گیرد پارک بالای بلوار ارکیده و پارک موجود در خیابان آسمان می‌باشد. بعد از آنها، باغ گلستان که در مجاورت بلوار جمهوری اسلامی قرار دارد، تا حدودی محل تجمع ساکنین شهر جدید و قدیم هشتگرد برای گذراندن اوقات فراغت آنها می‌باشد.

میدان ساعت که در تقاطع بلوار ورزش و آزادی قرار دارد به دلیل طراحی فضای داخلی آن، صبح‌ها محل تجمع افراد سالمندی است که به منظور پیاده روی به آنجا مراجعه می‌کنند.

میدان شهرداری موجود در بلوار انقلاب اسلامی قرار دارد نیمکت‌های موجود در آن مکان نشستن مردم شهر جدید هشتگرد در صبح و عصرها می‌باشد.

برخی از مردم شهر جدید هشتگرد جهت گذران اوقات فراغت خود به ورودی شهر جدید می‌روند و گروهی به پارک مادر در شهر قدیم هشتگرد می‌روند. در تصویر ذیل مکانها مذکور روی نقشه فاز ۱ شهر مشخص شده است.

تصاویر شماره (۶، ۷ و ۸) - بلوار تجاری ارکیده و پارک منتهی به آن،

ماخذ: نگارنده، ۱۳۸۵

تصویر شماره (۱۰): موقعیت بخشهای توزیع پرسشنامه ها در فاز ۱ شهر جدید هشتگرد

تصویر شماره ۹: مکانهای تجمع مردم در فاز ۱ شهر جدید هشتگرد

گردید حداکثر تا ۳ روز پرسشنامه ها را پر نموده و تحویل دهند. به منظور بالا بردن ضریب برگشت پرسشنامه ها، ۶ آپارتمان در هر بخش انتخاب و حداکثر ۶ پرسشنامه به هر آپارتمان داده شد. لازم به ذکر است که انتخاب آپارتمانها به روش نمونه گیری تصادفی تعیین گردید.

تهیه پرسشنامه

به منظور شناخت فضاهای شهری شهر جدید هشتگرد، نحوه تدوین پرسشنامه را آشنایی با مکانهایی که مردم در زمان فراغت خود در خارج از خانه میگذرانند قرار دادیم و از آنجا که بسیاری از فضاهای شهری یادمانی، عرصههایی برای حضور آزادانه مردم و فضایی برای ارائه نظریات آنها است لذا در ۳ سؤال اول میزان مشارکت مردم را در شهر خودشان جویا شدیم.

در سؤال پنجم پرسشنامه که سؤال اصلی آن است، از مردم خواسته شد هریک از اعضاء خانواده به طور جداگانه به ارائه نظرات خود بپردازد.

هدف اصلی جهت تهیه پرسشنامه اولاً مشخص کردن میزان مشارکت مردم در اداره شهر و نظرخواهی از آنها در امور شهر بود و

به طور کلی با موارد ذکر شده، مشخص می گردد در شهر جدید هشتگرد فضای شهری که مکان تعاملات اجتماعی باشد وجود ندارد و اغلب مردم شهر جدید هشتگرد برای گذراندن اوقات فراغت خود به پارکها مراجعه می نمایند. بنا به تعاریف ارائه شده در فصل فضای شهری پارکها را نمی توان فضای شهری تلقی کرد زیرا مردم برای خلوت به پارک مراجعه می نمایند در حالیکه یک خصوصیت ممتاز فضای شهری پویایی و سرزندگی آنهاست.

نظرسنجی از ساکنین

به منظور ارزیابی فضاهای شهری در شهر جدید هشتگرد علاوه بر مصاحبه با مسئولان طرح شهر جدید هشتگرد و مشاهدات میدانی در شهر، در مرحله آخر جویای نظرات مردم ساکن در فاز ۱ شهر جدید هشتگرد شدیم. بدین منظور ۱۰۰ عدد پرسشنامه تهیه و با روش خوشهای در فاز ۱ شهر جدید هشتگرد توزیع گردید. به منظور توزیع پرسشنامه ها ۳ بخش کلی در فاز ۱ تعیین و توزیع در این ۳ بخش صورت گرفت. در تصویر ذیل موقعیت سه بخش فوق جهت توزیع پرسشنامه مشخص گردیده است. از آنجایی که هویت پرسشنامه به گونه ای بود که باید کلیه اعضاء خانواده در ارائه جوابها مشارکت داشته باشند، در یک روز پرسشنامه ها توزیع و از آنها درخواست

ثانیاً آشنایی با فضاهای شهری در شهر جدید هشتگرد از طریق شناخت مکانهایی که مردم برای گذراندن اوقات فراغت خود به آن مراجعه میکنند.

نتایج حاصل از بررسی پرسشنامه ها

با مراجعات مکرر حدود ۷۸ عدد پرسشنامه جمع‌آوری و نتایج زیر حاصل گردید.

⑥ با نظر سنجی از ساکنین در مورد میزان مشارکت در ساخت شهر مشخص گردید که ۹۲٪ از خانواده‌ها به این سؤال جواب دادند و پاسخ آنها ۱۰۰٪ منفی بود. به عبارتی دیگر میتوان گفت مردم شهر جدید هشتگرد در ساخت شهر خود هیچگونه مشارکت و دخالتی نداشته اند.

⑥ با جویا شدن میزان نظرسنجی مسئولان شهری از مردم شهر در ارتباط با امور و مسائل شهری مشخص شد که در حال حاضر مردم هیچگونه دخالتی در امور شهری خود ندارند. با نظر سنجی از ساکنین در مورد نحوه تمایل مردم برای دخالت در امور شهر مشخص شد که غالب آنها تمایل دارند از طریق انجمنهای شهری و شوراهای محلی و نظرسنجی در امور شهرشان مشارک داشته باشند.

⑥ ۱۰۰٪ مردم درباره لزوم وجود یک فضای جمعی که بتوان در آن در ارتباط با مسائل شهری به گفتگو و بحث با همشهریان خود بپردازند، اتفاق نظر داشته و وجود چنین فضایی را برای گفتگو با همشهریان خود لازم میدانند. ۷۸٪ از مردم نیز عدم وجود چنین فضاهایی را بیان و ۱۵٪ پارکها و میادین شهر و ۷٪ مسجد را به عنوان چنین اماکنی در شهر بیان کرده‌اند.

⑥ با پرسش از هریک از اعضاء خانواده به طور جداگانه در مورد مکان گذراندن اوقات فراغت خود در شهر جدید مشخص گردید که ۲۷٪ پارک آسمان، ۲۱٪ پارک بلوار ارکیده، ۱۴٪ پارک مادر در شهر قدیم، ۱۳٪ باغ گلستان، ۱۰٪ ورودی شهر جدید هشتگرد، ۶٪ مجتمع تجاری الوند، ۵٪ کتابخانه و ۴٪ باغهای اطراف شهر را بیان کردند.

با توجه به موارد فوق میتوان چنین نتیجه گیری نمود که بیشتر مراجعین به پارکها کودکان به همراه والدینشان هستند و به مراکز خرید اصولاً بزرگترها مراجعه و به ورودی شهر جدید و باغ گلستان و پارک مادر شهر قدیم بیشتر به صورت خانوادگی مراجعه میشود. بیشتر ساکنین از این مکانها جهت دیدار با آشنایان خود استفاده مینمایند ولی باید توجه نمود که منظور ما از دیدار و گفتگو بیشتر

بحثهای شهروندان در مورد امور شهری و اموری فراتر از بحثهای شخصی و محلی است، همانند آنچه در فضاهای شهری معروف جهان رخ میدهد ولی از آنجا که چنین عرصههایی در شهرهای امروز ما بسیار نادر است و مردم آشنایی با چنین عرصههایی ندارند، پاسخهای آنها نمیتواند سند محکمی بر این امر باشد زیرا با مشاهدات میدانی و عکسهایی که در گزارش وجود دارد نتیجه میشود که بیشتر گفتگوهای مردم در این اماکن به صورت گروهی و جهت مسائل شخصیشان میباشد نه مربوط به بحثهای مربوط به امور شهری آنها.

لذا میتوان چنین نتیجه گرفت که مردم شهر جدید هشتگرد در هنگام ساخت و در حال حاضر در امور شهری خود دخالت نداشته و ندارند و عرصه های جمعی و عمومی در این شهر به معنای علمی آن وجود ندارد و عرصه هایی را که مشاور این طرح جزء فضاهای شهری منظور کرده تحقق نیافته است.

خلاصه یافته‌ها و نتیجه گیری

مقاله حاضر جهت ارزیابی فضاهای شهری در شهر جدید (نمونه موردی جدید هشتگرد) تهیه گردید و با عنایت به مطالب ذکر شده، می توان اذعان داشت شهرهای جدید فرصت از دست رفته برای ایجاد فضاهای شهری از پیش برنامه ریزی و طراحی شده هستند در حالیکه موضوع عرصه های عمومی (فضاهای شهری) در این شهرها در مقایسه با شهرهای موجود از اهمیت بیشتری برخوردار است، زیرا فضاهای شهری در این شهرها انسان ساخت و بدون تاریخ هستند و به تبع آن از فرهنگ خاص خود بی بهره اند و فردی که در این شهرها ساکن میشود هیچ خاطره قبلی از آن در ذهن ندارد و وجود عرصه های عمومی و پویا می تواند زمینه ای را برای حضور افراد در کنار هم و بستری را برای تعاملات اجتماعی فراهم آورد و به دنبال آن شکل گیری خاطره و حس تعلق مکانی برای شهروندان را موجب و عرصه سکونت را به عرصه زندگی تبدیل نمود.

در ارتباط با علل عدم شکل گیری چنین عرصه های عمومی در شهرهای جدید می توان به ۲ مورد اساسی اشاره نمود:

۱- شهرهای جدید در قالب طرح های آماده سازی (تفکیک زمین) شکل گرفته اند و در شرح خدمات ارائه شده برای تهیه طرح شهرهای جدید به مقوله فضای شهری توجهی نشده و کاربری تحت عنوان فضای شهری در طرح آنها وجود ندارد و هدف اصلی در این طرح ها توجه به مسئله مسکن و حل مشکل مسکن بوده است.

۲- مردم در مرحله ساخت شهر هیچ گونه مشارکتی را نداشته و

خانه‌های آنها توسط تعاونی‌ها بدون هیچ گونه نظر خواهی از آنها شکل گرفته و به تبع آن مردم هیچ حس تعلق مکانی به این شهرها ندارند (در حالیکه در دیگر شهرها نظر مردم تا حدی در ارتباط با نوع مصالح و نما ساختمان موثر است).

با توجه به موارد مذکور به نظر می‌رسد که اگر نظام سلسله مراتبی طراحی شهری از سطح خرد تا کلان در طرح شهرهای جدید بوجود آید و طرح ارائه شده برای شهرهای جدید با نگاه ۲ بعدی صرف نباشد شاید بتواند در ایجاد فضاهای شهری در این شهرها و عدم شکل گیری محیطهای صرفاً جهت سکونت (خوابگاهی بودن این شهرها) موثر باشد. بعلاوه چنانچه زمینه‌ای برای مشارکت مردم در امور شهری فراهم و در ارتباط با مسائل شهری از آنها نظر خواهی شود تا حدی در ایجاد حس تعلق مکانی در ساکنین موثر می‌باشد. یکی از اقدامات موثری که می‌تواند در شهرهای جدید در جهت پویایی فضاهای شهری آن به کار گرفته شود، برپایی مراسم و آئین‌های سنتی و مذهبی می‌باشد که به احیا خاطره‌های جمعی پرداخته و تعاملات و برخوردهای اجتماعی را بیشتر و به تبع آن حس تعلق مکانی را در ساکنین افزایش می‌دهد.

منابع:

- ۱- ایرانمنش، نسیم (۱۳۸۲)، حیات مدنی و فضای شهری، نشریه مسکن و انقلاب شماره ۱۰۲.
- ۲- بیکن، ادموند (۱۳۷۶)، طراحی شهرها، ترجمه: فرزانه طاهری، انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران
- ۳- پارسی، حمیدرضا (۱۳۸۱)، شناخت محتوای فضای شهری، هنرهای زیبا شماره ۱۱.
- ۴- توسلی، محمود (۱۳۷۱)، طراحی فضای شهری ۱، انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، چاپ اول.
- ۵- توسلی، محمود (۱۳۷۱)، طراحی فضای شهری ۱، انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، چاپ اول.
- ۶- حبیبی، محسن (۱۳۷۸)، فضای شهری - حیات واقعی و خاطره‌های جمعی، مجله صفا، شماره ۲۸
- ۷- حبیبی، محسن (۱۳۸۰ الف)، جامعه مدنی و حیات شهری، مجله هنرهای زیبا، شماره ۷.
- ۸- حبیبی، محسن (۱۳۸۰ ب)، فضای شهری: برخورد نظریه‌ای، مجله صفا شماره ۳۳.
- ۹- کریر، راب (۱۳۷۵)، فضای شهری، ترجمه خسرو هاشمی نژاد، موسسه انتشارات جهاد دانشگاهی (ماجد).
- ۱۰- علی قلعه باباخانی، ملیحه (۱۳۸۵)، ارزیابی فضاهای شهری در شهرهای جدید: نمونه موردی شهر جدید هشتگرد، پایان نامه دوره کارشناسی.
- ۱۱- مهندسین مشاور طرح و معماری (۱۳۷۲)، طرح جامع شهر جدید هشتگرد.
- ۱۲- هدمن، ریچارد و آندرو یانسوسکی (۱۳۷۰)، مبانی طراحی شهری. ترجمه